सामुदायिक विद्यालयमा आर्थिक व्यवस्थापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सुगनलाल साह

परीक्षा रो.नं.: २१४००९२/२०६७

त्रि.वि.वि. दर्ता नं. : २६४५४-९०

क्याम्पस रो.नं.१०३

शैक्षिक सत्र : २०६५/०६६

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

श्री सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

इन्द्रपुर, मोरङ

चैत्र, २०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : **2048**

☎ : ०२१-५४५६१८

☎ M 021–545717

फ्याक्स M 021–545717

E-mail: sukunac@yahoo.com

पत्र सङ्ख्या : ....

चलानी नम्बर :

मिति : ....

विषय : <u>सिफारिस पत्र ।</u>

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि छात्र श्री सुगनलाल साहले “आर्थिक व्यवस्थापनमा प्र.अ.को भूमिका” शीर्षकको शोध-पत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखनप्रति म सन्तुष्ट भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल

शोध निर्देशक

मिति : २०६९

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ, शिक्षा शास्त्र सङकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्र श्री सुनलाल साहले उक्त तहको द्धितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गर्नु भएको “आर्थिक व्यवस्थापनमा प्र.अ.को भूमिका” शीर्षकको शोध पत्र यस शोधपत्र मुल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	....
२.	श्री खगेन्द्रप्रसाद लुइटेल	शोध निर्देशक	....
३.		बाह्य परीक्षक	....

मिति : २०६९/ /

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यलय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्न्तगत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग स्नाकोत्तर तह दोश्रो वर्ष Ed-598 शोध पत्र लेखन कार्यको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न सामुदायिक विद्यालयमा आर्थिक व्यवस्थापन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

शोध अध्ययनका लागि प्रस्तावना लेखन र प्रस्तुतीकरण देखि शोध पत्रको यो रुप तयारी सम्म सल्लाह, सुझावका रुपमा ज्ञान, सीप, र हौसला प्रदान गरी अमुल्य सहयोगद्वारा सहज र कुशल मार्ग निर्देशन गर्नु हुने आदरणीय गुरु एवं शोध निर्देशक श्री खगेन्द्र प्रसाद लुइटेल ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसै गरी महत्वपूर्ण सहयोग, प्रोत्साहन र मार्ग दर्शनका लागि गुरुहरु क्याम्पस प्रमुख श्री पीतकुमार श्रेष्ठ ज्यू र शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागका विभागीय प्रमुख श्री लक्ष्मी कुमार श्रेष्ठ ज्यू प्रति हृदय देखि नै आभारी छु ।

प्रस्तुत शोध अध्ययन कममा अनुसन्धानमूलक सुचना संकलन, तथ्यांक विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण र शोधपत्रको पाण्डुलीपी लेखन कार्यमा विभिन्न प्रकारले सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमुना विद्यलयका प्र.अ. ज्यूहरु, शिक्षकहरु, वि.व्य.स. अध्यक्ष ज्यूहरुलाई पनि धेरै धेरै धन्यवाद अर्पण गर्दछु , त्यस्तै शोधकार्य लेखन मा विभिन्न किसिमले सहयोग पुऱ्याउने श्री जनता मा.वि. गान्धी आश्रमका प्र.अ. श्री ललन कुमार झा तथा हाम्रा सम्पूर्ण शिक्षक, शिक्षिका तथा कर्मचारीहरुमा पनि हार्दिक धन्यवाद अर्पण गर्दछु । अन्त्यमा टंकन, छपाइ तथा बाइण्डिङ्ग कार्यमा सहयोग गर्नु हुने मोर्डन फोटोस्टूडियो तथा कम्यूनिकेशन सेन्टरका प्रो. श्री धर्मेन्द्र दुलाल तथा यस गहन कार्यमा शुभेच्छा सहित निरनतर सहयोग गर्ने धर्मपत्नी सुनिता कुमारी साहलाई पनि विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

सुगन लाल साह

शोध सार

आर्थिक विकासलाई विद्यालयको मेरुदण्डको रुपमा लिन सकिन्छ । आर्थिक विकास विना विद्यालयको भौतिक, शैक्षिक तथा अतिरीक्त क्रियाकलापहरुलाई चाहे जस्तो अग्रगतिमा लैजान कठिन हुन्छ । आर्थिक गतिविधिलाई संचालन गर्ने प्रमुख व्यक्ति विद्यालयको प्रधानाध्यापक हो । त्यसैलै विद्यालयको "आर्थिक व्यवस्थापनमा प्र.अ.को भूमिका" नामक शोध कार्य मार्फत विद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापनमा प्र.अ.को भूमिकाको लेखाजोखा गरी विद्यालयमा प्राप्त सरकारी तथा गैर सरकारी र आन्तरीक अनुदानहरुको सदुपयोग भए नभएको पत्ता लगाई आर्थिक पारदर्शीताको पहिचान गरी त्यसमा देखा परेका समस्याहरु पत्ता लगाई त्यसको समाधानका उपायहरु प्रस्तुत गर्नु यो शोधको मुख्य उद्देश्यहरु हुन् ।

यी उद्देश्यहरु पुरा गर्न मोरङ जिल्ला अर्न्तगत रंगेली स्रोत केन्द्रका ३२ वटा विद्यालयहरु मध्ये उद्देश्यमुलक नमुना छनौटको आधारमा छ वटा विद्यालयहरुको ६ जना प्र.अ., ६ जना वि.व्य.स. तथा शिक्षक, अभिभावकलाई नमुनाको रुपमा दिइएको छ प्रस्तुत शोधपत्र व्याख्यात्मक र वर्णात्मक शैलीम लेखिएको छ । प्राप्त सुचना तथा तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी सम्बन्धीत सिद्धान्त तथा साहित्यका आधारमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । अध्ययनका साधानका रुपमा आपसी भेटघाट, कुराकानी, तथ्याङ्क तथा अभिलेखको अध्ययन, तथ्यांक फारम, अन्तरवार्ता फारम(प्रश्नावली) लाई सदुपयोग गरिएको छ । धेरै जसो सुचना तथा तथ्यांक संकलन कार्य आफूस्वयाम उपस्थित भई गरिएको छ भने कतिपय सुचना र जानकारी सहयोगी प्र.अ., शिक्षक, तथा वि.व्य.स. अध्यक्ष मार्फत संकलन गरीएको छ । तथ्यांकको व्याख्या, विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण गर्दा आफ्नो ज्ञान, सीप, क्षमता र अनुभवको भरमग्दुर उपयोग गरिएको छ ।

यस अध्ययनको प्राप्तीका रुपमा आर्थिक व्यवस्थापनमा प्र.अ.को भुमिका सन्तोषजनक पाइयो । प्र.अ.हरुले सारकारी स्रोतवाट आएका अनुदान रकमलाई शिर्षक बमोजिक नै खर्च गरेको पाइयो । आन्तरीक स्रोतमा शुल्क , स्थायी सम्पति, बैक मौज्दात आदिबाट प्राप्त रकमले विद्यालयको भौतिक सुधार गरेको तथा स्थानीय निकायबाट दिने अनुदान रकम नियमित नभएकोले विद्यालयले सोचे जस्तो पारदर्शीता गर्न नसकेको पाइयो । विद्यालयको बार्षिक योजना बनाइ वि.व्य.स. सँग छलफल गरी, निर्णय गरी प्र.अ.ले कार्य गरेको पाइयो । त्यस्तै सामाजिक परीक्षण बर्षेनी नगराएको तर लेखा परीक्षण बर्षेनी लेखा परीक्षक मार्फत गराएको पाइयो । लेखा परीक्षणलाई अभिभावक भेला बोलाई सार्वजनिक नगरेको पाइयो । त्यस्तै लेखा परिक्षण गर्दा प्र.अ.ले वि.व्य.स. अध्यक्ष्लाई सही मात्र गराएको र सदस्यहरुलाई सार्वजनिक नगरेको पाइयो । समग्र रुपमा आर्थिक व्यवस्थापनमा प्र.अ.को भूमिका प्रजातान्त्रिक नरहेको देखियो ।

त्यस्तै प्रस्तुत शोधकार्यको सुझावको रुपमा प्र.अ.ले वि.व्य.को निर्णय अनुसार खर्च गर्नु पर्ने, खर्च गर्दा मितव्ययी भएर खर्च गर्नु, विद्यालयमा आर्थिक कुराहरूमा हिसाब रख्न लेखापालको व्यवस्था गर्नु, सरकारी स्रोतबाट

अनुदानलाई शिर्षक अनुसार खर्च गर्नु, वार्षिक योजना बनाएर खर्च गर्नु, आय–व्ययको वार्षिक योजना वनाउदा वि.व्य.स., शिक्षमक, तथा प्र.अ. सम्मेलित समिति गठन गरेर, छलफल गरेर बनाउनु पर्ने, थानीय निकायले दिने अनुदानलाई नियमित बनाउन प्र.अ.ले पहल गर्नु, प्रभावकारी कार्य योजना बनाउनु पर्ने, वर्षेनी सामाजिक परीक्षण तथा लेखा परीक्ष्ण गराई यसलाई अभिभावक भेलामा सार्वजनिक गर्नु पर्ने, बेरुजु रकमलाई फर्ष्योट गर्नु पर्ने, वि.व्य.स.लाई आर्थिक स्रोतको परिचालनमा अधिकारिक सरीक गारउने तथा सरकारी स्रोतबाट आएको अनुदानबारे वि.व्य.स.लाई सुसुचित गर्नु पर्ने आदि प्रमुख रुपमा रहेको देखिन्छ। प्र.अ. स्वयं आर्थिक व्यवस्थापनको केन्द्रविन्दु भएकोले उहाँको कार्य प्रणलीबढी व्यवस्थित तथा प्रनातान्त्रिक हुनु पर्ने कुरामा सवैको एकमत रहेको पाइन्छ।

विषयसूची

पृष्ठ संख्या

सिफारिस पत्र क

स्वीकृति पत्र ख

कृतज्ञताज्ञापन ग

शोधसार घ

तालिकासूची ज

सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रुप झ

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२. समस्याको कथन ७

१.३. अध्ययनको औचित्य ८

१.४. अध्ययनको उदेश्य १०

१.५. अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू १०

१.६. अध्ययनको परिसीमा १०

१.७. मुख्य शब्दावलीको परिभाषा ११

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाँका

२.१. सम्बन्धित साहित्यको पुरावलोकन १२

२.२. अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका १४

२.३. पुनरावलोकनको शैक्षिक उपादेयता १६

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१. अनुसन्धानात्मक ढाँचा १७

३.२. जनसंख्या १७

३.३ नमुनाको छनौट १७

  ३.३.१ नमुनाको आकार १७

  ३.३.२ नमूनाको छनौट प्रक्रिया १८

  ३.३.३ नमूना छनौटको आधार १८

३.४ अनुसन्धानका साधनहरु १८

३.५ तथ्याङ्कको स्रोत १८

    ३.५.१ प्राथमिक स्रोत १९

    ३.५.२ द्वितिय स्रोत १९

३.६ तथ्याङ्क संकलन विधि १९

३.७ तथ्याङ्कक विश्लेषण विधि १९

परिच्छेद चार : नतिजाको छलफल

४. सामुदायिक विद्यालयमा आर्थिक व्यवस्थापन २०

४.१ सरकारी अनुदानको स्थिति २०

    ४.१.१ सरकारी अनुदानको स्थिति २१

    ४.१.२ शिक्षक तलब भत्ताको स्थिति २२

    ४.१.३ छात्रवृत्तिको स्थिति २३

    ४.१.४ विद्यालय व्यवस्थापनमा प्राप्त रकमको स्थिति २४

    ४.१.५ भौतिक निर्माणमा प्राप्त रकमको स्थिति २५

    ४.१.६ मर्मंत संभारको निम्ति प्राप्त रकम २६

४.२ आन्तरिक अनुदानको स्थिति २७

    ४.२.१ आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त रकमको स्थिति २७

    ४.२.२ स्थानीय निकायबाट प्राप्त रकमको स्थिति २८

    ४.२.३ गैर सरकारी संस्थाबाट प्राप्त रकमको स्थिति २९

    ४.२.४ चन्दादाताबाट प्राप्त रकमको स्थिति ३०

४.३ विद्यालयको आर्थिक पारदर्शिताको स्थिति ३०

    ४.३.१ लेखा परीक्षण ३१

    ४.३.२ विद्यालयको जग्गा जमिनको स्थिति ३२

    ४.३.३ सामाजिक परीक्षणको स्थिति ३३

४.४ आर्थिक व्यवस्थापनका समस्याहरु र समाधानका उपायहरु ३४

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१ प्राप्ति ४१

५.२ निष्कर्ष ४२

५.३ सुझावहरु ४४

  ५.३.१ नीतिगत तह ४४

  ५.३.२ अभ्यास तह ४४

  ५.३.३ अनुसन्धान तह ४५

सन्दर्भग्रन्थ

अनुसूचीहरू

तालिकासूची

क.स.		पृष्ठ सङ्ख्या
१.	सरकारी अनुदानको स्थिति विवरण	२१
२.	शिक्षक तलब भत्ताको स्थिति विवरण	२२
३.	आर्थिक वर्ष २०६७/०६८ को छात्रवृत्तिको स्थिति विवरण	२३
४.	विद्यालय व्यवस्थापनमा प्राप्त रकमको स्थिति	२४
५.	भौतिक निर्माणमा प्राप्त भएको रकमको स्थिति	२५
६.	मर्मत संभारको निम्ति प्राप्त रकम	२६
७.	आन्तरिक स्रोतवाट प्राप्त रकमको व्यवस्थाप विवरण	२७
८.	स्थानीय निकायबाट प्राप्त रकमको व्यवस्थापन	२८
९.	गैर सरकारी संस्थाबाट प्राप्त रकमको व्यवस्थापन	२९
१०.	चन्दादाताबाट प्राप्त रकमको व्यवस्थापन	३०
११.	लेखापरीक्षणको प्रतिवेदन	३१
१२.	विद्यालयको जग्गा जमिनको स्थिति	३२
१३.	सामाजिक परीक्षणको स्थिति	३३

सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रूप

प्र.अ.	:	प्रधानाध्यापक
मा.वि.	:	माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	:	प्राथमिक विद्यालय
नि.मा.वि.	:	निम्नामाध्यमिक विद्यालय
वि.व्य.स.	:	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
वि.नि.	:	विद्यालय निरीक्षक
जि.शि.का.	:	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
उ.मा.वि.	:	उच्च माध्यमिक विद्यालय
त्रि.वि.	:	त्रिभुवन विश्वविद्यालय